

# פתח המנחה

מאת

## הרב יוסף בוקסבוים זצ"ל

מאז שנת תרכ"ט עת ראה ספר המנחת חינוך אור עולם, שימש הספר הזה אבוקת-פלאים לא תכבה ולא תועם של אהבת תורה, שהאירה מוחות והציתה לבבות. הוא שימש מפוח שהפיח בקרב דורות של מבקשי ה' – איש על מחנהו – את יקוד האהבה לתורה, והוכר כספר הספרים של מתיקות התורה.

בבתי המדרשות של כל התקופות, בשטיבלאך, בקלויזים ובהיכלות התורה לשבטיה, הפעימה האבוקה הזו את הדמיון, שפתע נגלו לו מרחקים, והקריבה למוחות הרכים מושגים בל ידעום. בבת אחת נסללו עשרות דרכים לכח היצירה והחדוש, ונכבשו דרכים לא נודעות לקנין התורה. כאן לא שלטו חוד מחטין, פתחי אולמות נפתחו לרווחה, מרחבים ללומדי התורה.

ה"מנחת חינוך" דלה למעננו מבאר התורה את לשד-השמן, את הצוף ואת ליבת הפרי, והרווה את השכל היהודי בעדנים. הוא ריכוז באכסניה אחת את מתיקות התורה למוצאה ומבואיה, והגישים מנחה חדשה לפתחי לבם של יגיעי כח – עמלי תורה, עד עצם היום הזה.

"זהב סגור" היה לו למלך שלמה, שנקרא בשם זה, "שבשעה שנפתח לימכר כל חנויות אחרות נסגרות" (רש"י מלכים א, ו – כא). זהבו של ה"מנחת חינוך" הוא מאותו המין הפותח חנויות עם צאתו לשווקים... קיים ברק המותיר את סובביו משתאים ושפלי רוח. וקיים זהב, זהבו של המניח הפותח לרווחה את לב הוגיו, ומקרין אל תוכו אורה גדולה. החושים מתחדדים, מתעורר כח הרצון, והכלים השכליים נטפחים על מנת להטפח. זוהי חיות התורה של מעיין המתגבר, שלא יפסקו ולא יזבו מימיו.

החיות, הרעננות של ה"מנחת חינוך", וסגולות ההמשכה הנפלאות שלו, החדירו את הספר וגישתו, לכל מסגרות היהדות התורתית. בהיכלות התורה של כנסת ישראל לשבטיה, בחצרות האדמוריים, ובכל פזורות ישראל אליהן גלתה תורה: רוסיה, פולניה, הונגריה, ליטא, גליציה וארצות המזרח. ומאלו למרכזי התורה בתקופתנו באר"י ובארצות הגולה. מאז הופעתו לא ידע הספר גבולות, ולא הכיר "שיטות לימוד", כולם לומדים בו, והכל מתרפקים עליו.

אחת הנקודות המרכזיות שעמן כבש ה"מנחת חינוך" את לבות עמלי התורה, המה קושיות הברזל שהקיף בהן את כל בדי הספר. אלו הן הקושיות אשר גם לאחר היישוב לא נס ליחה של ברק-הקושיה. צריך-עיון של רבי עקיבא איגר, קושיית-פלאים של המנחת חינוך, כמו אותן הקושיות שעליהן יצתה נשמתו של רבי יוחנן בשאגה "היכי את בר לקישא!" הם מקורות היניקה של בתי המדרש, סמא דחיי של עיון התורה!!



העם היהודי הוא אנין טעם, ביחסיו עם ספרים. רבבות ספרים בעלי תוכן רב-חשיבות ויחוס נודע חלפו ביעף על מפתנו, ולא הותירו את רישומם. בודדים היו כאלו, בתוכם המנחת חינוך שחדרו לפני ולפנים אל קודש הקדשים של ההגיון היהודי, והטביעו בו רושם עז. אין כמעט מוח של תורה, שלא ינק באחת מתקופות הגידול שלו מן הבאר הזו, ולא הושפע ממערכותיה.

בודדים הספרים, מאז חתימת התלמוד, שהעם היהודי אימץ אותם כספר לימוד שיטתי. הרוב המכריע של ספרי המפרשים נקנים בהבטה בעלמא – כשמתחתם פרוש ספר היסוד, שעליו יתלו שלטי הגבורים. ה"מנחת חינוך" הוא מהחבורים הבודדים שכבשו להם מקום כספר לימוד לחברות מסודרות, ללימוד שטתי, סוגיה לצד סוגיה ומצווה אחר מצווה, ונקבעים בו שעורים מסודרים על ידי גאוני התורה.

ה"מנחת חינוך" מרכז את סגולות ההתאמה לכל נפש יהודי, ולכל גווני הבטוי של החשיבה התורתית. גם לאלה מעולם-המעשה שהתורה וחמדותיה נשקפת להם דרך עב-הענן של ההעלם; גם לפני מי שלא נמסרו בידו כלי המלאכה להבקיע את הקליפה ולחדור למעמקים, נפקחו מעיינות תורה, ומצולות חשיבה.

אור משלו מגיה הספר על בני תורה המצויים בחדרי חדרים של עיון התורה. לפנייהם הוא יתווה דרכי-גישה למבואות שאינן מפולשין, רעיונות נועזים שאיש לא שיער כי יתכנו, והגדרות-ברזל מורכבות להפליא. ואף הפך מורה-דרך לקיום מצוות ההתענגות בתורה: "להיות שש ושמח ומתענג בלמודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמיו" ("אגלי-טל" – הקדמה).

באותה מדה הפך ה"מנחת חינוך" ספר-יסוד ליושבים ראשונה במלכות, מרי דחיטי – השולטים במכמני התורה, או עוקרי הררים בסברא. המשא-ומתן החורז ומוסך את סוגיות התורה מכל קצות הארץ; השמוש הקבוע בפתחי ההלכה, אלו שנשמת-התורה תלויה בהם, חקרי הלכה והיכיי-תמציי הפותחים שערי אולם לחדרי חדריה של כל מצוה, פרטיה ודקדוקיה – כל אלו הופכים את ה"מנחת חינוך" לספר יסוד, אצל האבניים במשכנות הרועים.



עלול בן תורה להתיגע על התורה שנים הרבה, ללמוד לקח וסברא, לדאות לפסגות ולשדד עמקים, לרבות ולפרות – ולהשאר בחוץ. גם אם יפליא לעשות במדות הפלפול שהתורה נדרשת בהן. הוא עלול, בלי הדרכה והכוונה, לדלג על היסודות, על נקודות המוצא, ולתפוס להט ודבקות בשולי השוליים. כל מה שיחדש תלמיד ותיק אמנם נמסר מפי הגבורה, אבל עיון התורה ופלפולה בנויים על יסודות קבועים, סוגיות מרכזיות המסתעפות אחת לרעותה, שדות מתוחמים, ושבילי גישה קבועים מימות עולם.

ה"מנחת חינוך" – משמש – בין הסגולות המתיחדות לו – ספר הבקיאיות של העיון. כמו הלב באברים, מקיף הספר הזה את מפתחות התורה, את לב לבו של העיון ההלכתי. מי שמצוי בין בדיו, חי את הרגשיו וסוער בסערותיו – מציב יד על דופק עיון התורה, על צומת הגידין של פלפולא דאורייתא. מי שהוגה בספר לפי הסדר, רוכש התמצאות עמוקה בעבודת-פנים של התורה הקדושה.

הלמוד הזה הוא באותה מדה גם אמצעי לאסיפת גרנות בעלמא. אמצעי בדוק לרכישת ידיעות נרחבות בסוגיות המרכזיות בש"ס. כאן כלולה התמצית, חלקי הבונה והסותר, ספקות והכרעות. אלו החלקים שזכירתם תקנה למעיין את היסודות, שמהן יתד לידיעת-אמת גם בפרטי הפרטים.

הצורה הזו של שנון: קושיות מפתיעות, חקרי הלכה היכי תמציי והברקות – ממתיקה את מלאכת השנון, ומשביחה לאין ערוך את איכות הזכרון. אדם וזכרונו מזדהים נחרצות עם מתיקות...



**"ואם ארצה להאריך בכל מצווה ומצווה אצא מכוונת החבור"** (מנחת חינוך מצוה ב')

כוונת החבור מהי?

לכל אורך חבורו הגדול, אנו עדים למאבק המתרחש בין ההקף המצומצם בו בקש ה"מנחת חינוך" לראות את ספרו, לבין תאוות הכבוש וההתרחבות של מוחו הכביר. כשאנו נתקלים במאמציו התכופים לקצר, והוא מודיע על רצון זה, אנו למדים על המטרה שהנחתה אותו בראשית הדרך. לעשות חבור "שיברר הדברים במקום שקיצר המחבר", או "לתקן במקומות הצריכים תקון" (בהקדמה). המטרה הזו – גלוי לכל מעיין – לא עלתה יפה, ומוחו הסוער של המחבר כפה עליו התרחבות רבתי.

זהו איפה סוד הצמצום שבחבוריו. פשר המספר המדהים של ראשי-תבות שבכל עמוד. פשר ההתנצלויות התכופות, השבות על עצמן בכל מצווה ומצווה, על חובת הקיצור. זוהי גם הסיבה לקצורי הלשון והשמטות של לשונות הראשונים הנדרשים לענין. ומעל לכל הסיבה לסדור הארוך מאד, והכבד של הקטעים, ולצורה המתגלגלת של הרצאת הדברים. אנו מוצאים מפעם לפעם את המחבר דן בהרחבה מופלגת בנושאים רחוקים שהתארחו בסוגיה הנדונה, ופתע, באותו קטע מיניה וביה הוא שב ומסתער על

ישוב קושיה קדומה, שפתחה את חוט הפלפול. מי שאינו מצוי בצורת הסגנון שלו עלול לאבד את הקשר. העיון שלנו במנחת חינוך משיא אותנו על כנפי רוחו הגועשת של המחבר. ומי שהוא בר דעת, ומצוייד ברגש ולב מבין, יתרגש נוכח הזכות הנפלאה הזו, לעקוב אחר המעוף, אחר ההתנתקות משגרת החדוש, אל פסגות המוח!

עטו של המנחת חינוך לא השיגה את מוחו הגדול. הוא נעזר בראשי תבות מפתיעים, בחצאי מילים, שירמזו על המרחבים שמנגד, תן לחכם. ולא אחת דן המחבר לכף זכות רבה למדי את כשרונות המעיין ויכולת התפיסה שלו.

הסיבות הללו, בלויית טעויות ההדפסות הרבות שהספר עבר, הכבידו לאין ערוך על הלומדים, והספר שהוא התגלות עין-בעין של גלוי התורה, של המחשה, הלך והוקף במרוצת הדורות במחיצות מכבידות. בעוד קושי והתחבטות בלב-בלב של סוגיה היא מקור הברכה, יסוד עמלות התורה שכל חפצים לא ישוו בה – הרי בהתחבטויות טכניות של שבושים וקשיי הגשה והדפסה, הם מקור לבטול תורה ורפיון מחשבה.



בגשתנו אל המלאכה ניצבה לנגדנו המטרה בגודלה האמיתי. מפעל כביר החובק את כל קצות ומקצועות התורה, מ"בראשית" עד "לעיני כל ישראל". צרופו של מפעל זה לשורת המפעלים הגדולים והמרכזיים של המכון, חייבה שדוד מערכות בארגון, והקמת מערכת בעלת ערוצי פעולה רבים: עיון מעמיק, חפוש, עריכה, בדיקה ובקורת. המלאכה הופקדה בידי צוות רחב של אברכים מופלגים ממיטב הכוחות התורניים, שהשקיעו במלאכה הזו את מיטב זמנם ומרצם. מלאכת הסידור והעריכה התפרסה על פני שנים, נעצרה ונתקלה לא אחת בחומה של מכשולים, מהותיים וחיצוניים. אך בסייעתא דשמיא, ובמשאבי רוח וכוח גדולים התגברנו ונוכל, והמטרה הושגה.

מטרתנו, שהוצבה והושגה היתה, לפתח את שערי המנחת חינוך, ולהאיר את היכלו בלא להרבות מלל, ולהלאות את המעיין. חברנו פרוש רחב ומקיף על המני"ח בלא להשחית קולמוס, ובלא להוסיף על דבריו. פרוש מיניה וביה. הפרדת קטעים לפי נושאים, והוספת כותרות בצידם, פרוק ראשי תבות, תקון אלפי שבושים, ותוספת הערות מאירות – משילים את המסווה מעל הספר, ואורו הטבעי, המקורי של המנחת חינוך מאיר מעתה באספקלריה של מחברו.

מחשבה רבה ודגש מיוחד ניתנו לקיטוע וכותרות הלואי. הקיטוע החדש נותן את דעתו לחוט המחשבה של המעיין ולמגבלות ההתמצאות שלו. כותרות הלואי מתמצות את הנושא, מהוות הקדמה שתכין ותרכז את דעת המעיין, מסייעות באתור נושאים, ומחלקות את הספר לפרקי פרקים מוגדרים ומתוחמים.

נוסף לשלשת כרכי "מנחת חינוך השלם", עמנו בעריכה חבור מקיף בשם "בשולי המנחה", רעיון הדומה בצביונו ל"אוצר מפרשי התלמוד" שהצבור קבל באהדה רבה. הספר מכיל לקט מתוך אלפי ספרים, המשלימים, מבארים או דנים סביב דברי המחבר. נושאים שהמחבר – מאהבת הקיצור – העלה ברמיזה, או שהותיר את פתרונו לרוחב דעת המעיין – יבואו בספר הזה לכלל השלמה ומיצוי. אנו סבורים כי דוקא בחבור כזה, בו ננקטו הקיצור והרמיזה כשיטה – יש ערך עליון לתוספת משלימה זו, ועוד חזון למועד.



מהדורה מחודשת זו של ספר "מנחת חינוך" המשופעת כאמור, במעלות וחדושים, בנויה בעיקרה משלושה מדורים זה על גב זה, בחינת שלשה ספרים נפתחים שאינם נפרדים ונבדלים אך קשורים וסובבים האחד סביב רעהו. ספר "החינוך", "מנחת חינוך" ו"בשולי המנחה".

### ספר החינוך

ראש וראשון, ספר "החינוך", לב ליבו של החיבור יצא מתחת יד אחד מן הראשונים, (על מהותו של החיבור וזיהוי מחברו דן הרב דוד מצגר, חבר המערכת, במבוא מקיף המתפרסם בספרנו).

הספר נדפס פעמים רבות ובדפוסים שונים, חלו בו שיבושים רבים מסיבת המעתיקים והמדפיסים, גם יד הצנזורה היתה בזאת לסרס ולשבש כמה וכמה מלשונות הספר. לפיכך הגהנו הדברים בדקדוק רב עפ"י חמשה עשר כתי"י ועפ"י דפוסים ראשונים, בחרנו בנוסח שנראה כנכון תוך עדיפות לנוסח דפוס ראשון, חילופי גירסאות צוינו כהערות, והבאנו רק את אלו החשובים כדי שלא להכביד על הלומד. שיבוש ברור הוקף בסוגריים עגולות והוספנו התיקון בסוגריים מרובעות.

מתוך עיון בכתבי היד ובדפוסים גילינו כי למעשה קיימות שלוש מהדורות לספר. האחת מהדורת דפוס ראשון ונציה רפ"ג (דו"א) ודומות לה הנוסחאות במרבית כתבי היד תוך שינויים קלים ושיבושי מעתיקים ומדפיסים, השניה מהדורת דפוס ונציה ש"ס (דו"ב) ע"י רבי יהודה אריה ממודינא אשר מצא את הספר "כתוב יד על הקלף... לא ראינו אותו בדפוס עד היום ואם נמצא לא נתפשט בגלילתינו". אומנם בסיום הספר כותב המגיה "לקחתי הנדפס והנכתב וקרבתיו אותם אחד אל אחד ויהיו לאחדים... ומתוך שניהם בררנו האוכל מתוך הפסולת", דומים למהדורה זו ארבעה כתבי יד. למעשה ישנם שינויים רבים בסגנון שתי המהדורות, ובדרך כלל המהדורה הראשונה היא המשובחת, הדפוסים שלאחר מכן העתיקו את המהדורה השניה תוך הוספת שגיאות ומתוך שביקשו לתקן וסורס סגנון הספר. חידוש גדול מצאנו בכתב יד פריס מס' 403 (ס' 4434) שסגנונו משופר ושפתו צחה בכל הספר, ולא מצאנו לו חבר בשאר כתבי היד, במספר מקומות ישנם גם שינויים משמעותיים בשיטת רבינו להלכה, ועמדנו על כך בהערות (ראה מצוה י"ח הערה ז' ועוד), כתב היד מסתיים: "נשלם זה הספר במאמר דון שמואל בן באן בנשת ס"ט בן השר מאיר בן באן בנשת נ"ע יום חמישי שני ימים לחדש טבת שנת עז"ר על ידי אני הקטן יהודה ן' באור".

ברוחב דעתו נהג מחבר "החינוך" בדרכו של הרמב"ם בספרו "היד החזקה" שלא לציין מקורות בש"ס לדבריו והכרעותיו כי אם במקומות מעטים, כמו גם בדברים שציטט בעצמו ממקרא ותלמודים. במהדורה זו צוינו המקורות בפנים למה שהביא הלשון בתוך דבריו, ובהערות ציינו למה שהביא פירושים והכרעות להלכה שהוציא בכל סוגיא וסוגיא. עוד השוונו שיטותיו לדברי שאר הראשונים, בפרט להרמב"ם בספריו, וגם לדברי עצמו במקומות אחרים. כן השוונו את דבריו לדברי הרא"ה בספריו שהגיעו לידינו, ולספרי הרשב"א רבו של המחבר. גם ציונים שהוצבו כבר במהדורות קודמות תוקנו במקומם אך לא ראינו צורך להזכיר זאת.

נעזרנו בכל אלה בספרים רבים, ובמיוחד בספר "מנחת יצחק" לרבי יצחק הכהן אראנאווסקי, ספר החינוך מהדורת הרב חיים דב שעוועל, ספר המצוות להרמב"ם מהדורת הרב חיים העליר, ובספר ההשלמה מהדורת שולזינגר.

צירפנו אל "החינוך" את הגהותיהם והערותיהם של כמה מגדולי ישראל: הגהות הגאון רבי יהודה רוזאניס בעל "משנה למלך" עפ"י הנדפס בספר "פרשת דרכים" קושטא תפ"ח, ראוי לציין שלפניו היה ספר החינוך מהדורת ונציה שנת ש"ס.

הגהות הגאון רבי ישעיהו פיק שנדפסו לראשונה בס' החינוך דפוס וינה שנת תקפ"ז, סוקלו ותוקנו מהגהות אלו כמה וכמה שיבושים. הגהות הגאון רבי צבי הירש ברלין מכתב ידו אשר בשולי ס' החינוך שלו וחתומות בשם "צבא רב", הדפסנום על פי כתי"י המונח בספריית בית הדין בלונדון, בהשוואה לנדפס בקובץ "מגד ירחים" (למברג תרי"ז) ע"י ר' יוסף כהן צדק, שם נדפסו חלק קטן מהגהות על ס' בראשית שמות בלבד, כנראה על פי עותק אחר, מעט מאלו הדפיס הרב שעוועל בסוף מהדורתו, בלא שזיהה את כותבם. הגהות הגאון רבי ברוך פרענקל תאומים בעל ה"ברוך טעם" כפי שנדפסו בקובץ "זכר שלמה" לזכר הר"ש גולדשטוף ז"ל (ירושלים תשמ"ג), ועוד הגהות רבות שלוקטו מספרי גדולי האחרונים, והצבנו כל הגהה במקומה.



### מנחת חינוך

על ערכו וחלקו המיוחד של ה"מנחת חינוך" בעולמה של תורה, ייחדנו דברים בראש, כאן נוסף פרטים על המעלות והחידושים במהדורה זו.

המחבר כתב את ספרו רק למשמרת מזכרת באמתחתו, ואך בהשתדלות נמרצה של האחד המו"ל, ובלחץ הנסיבות, אחר שחלק מכתביו נגנבו מעמו, נענה להדפיס הדברים, כיון שכך ומפני סיבות מהותיות נוספות שכבר עמדנו עליהם לעיל, קיצר בלשונו ומיעט לציין מראי מקומות לדבריו, מה גם שמחמת גודל עניותו לא היו הספרים לפניו לציין במדויק ואף לצטטם כלשונם אלא על פי זכרונו. משום כך ובתוספת טעויות ושיבושים בדפוס רבו השגיאות בציטוט וציון המקורות, כידוע משופע הספר בראשי תיבות אשר הקשו מאוד על המעיינים, וגרמו גם לשיבושים רבים ממהדורה למהדורה.

מהדורה זו מבוססת על הדפוס הראשון, פיענחנו בזהירות ועמלנו לבדוק כל דבר במקור נביעתו בדקדוק הנרצה מתוך עיון ויגיעה רבה להעמיד הדברים על תיקונם ושלימותם, וכן תוקן ושופר את לשון הספר במקומות שהיו קשי הבנה. עפ"י עצת גדולי התורה לא הקפנו בסוגריים את הציונים הרבים שעשינו לדברי המחבר כדי שלא להכביד על מרוצת הקריאה והלימוד, מלבד במקומות שלא העלנו הכרעה ברורה ובטוחה ואת אלו הצבנו בסוגריים מרובעים, או במקומות שהשיבוש היה בעל משמעות ותוקן שלא עפ"י המקורות. בנוסף השלמנו לתועלת הענין במקומות נחוצים בציטוט הלשוניות ממקרא תלמוד וראשונים במקום שקיצר והסתפק בתיבות "וכו".

עבודה רבה הושקעה בעריכת וסידור הספר, בפיסוק וקיטוע כפי ההכרח והנחיצות שהתעוררו מן הענין הנדון, לעיתים שונה גם סדר הקטעים, או אז צויין הדבר בהערה.

שיבצנו את כל קטעי הדברים שנשמטו ממקומם ונאספו וקובצו אל "קומץ המנחה" שבסוף הספר, והצבנו כל אחד במקומו הראוי דבר דבור על אפניו. כיוצא בזה נהגנו בשאר הקטעים שנדפסו בטעות שלא במקומם על פני החיבור כולו.

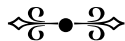
סומנו וצויינו בכותרות משנה תוכן כל ענין הנדון בתוך המסגרת הכללית של הסימן או המצוה, כך רשמנו בשולי הגליון בצד ראשי הקטעים בהם עבר המחבר לדון בענין חדש, אם מענין לענין באותו ענין ואם כמאמר המוסגר וכדומה, אם תוכן אותו ענין או חידוש שנתחדש, בכותרת הממצה את הדברים, ופותחת פתח למצוא כל דבר מבוקש תיכף על אתר.

### בשולי המנחה

מדור חדש ומיוחד שנתווסף במהדורתנו: "בשולי המנחה". מגמתו להעיר ולהאיר בדברי ה"מנחת חינוך" אם במקום שסתם דבריו או קיצרם במיוחד, כדרכו, ואם במקום שהוסיפו האחרונים נופך משלהם או דנו ופלפלו בדבריו שלו. מפאת רוב הדברים שנתלקטו ונתקבצו על ידינו, ראינו לחלקו לשני חלקים, האחד קבענו בשולי הגליון בכל עמוד ועמוד, ובו הארות והערות נחוצות ביותר להבנת דברי המחבר, בציון לדברי עצמו במקום אחר ולדברי ראשונים וגדולי האחרונים אשר בדבריהם נפתח צוהר להבנת דבריו. בכרך ראשון שבו רבו ספרי האחרונים על סדר המצוות הבאנו רק בקצרה, דברים שיש בהם לחזק או לסתור, על פי חז"ל וראשונים בלבד. בכרכים הבאים הרחבנו מעט את היריעה. והחלק האחר והגדול של "בשולי המנחה" כונס ויראה אור בכרך מיוחד, בו קיבצנו עוד מתוך אלפי ספרי האחרונים אשר דנו בדבריו או בעניינים הנדונים על ידו, "אוצר" עשיר בכמות ובתוכן, בהערות קצרות ומאירות עיניים.

חלק "בשולי המנחה" הנדפס על הגליון נכתב על דרך הכלל בלשון קצרה מאד ובציון מקורות אחדים בלבד, אמנם מכיון שכל כרך משלושת כרכי ה"מנחת חינוך השלם" נערך בידיים אמונות של צוות מיוחד והאחראי לו, ברור איפוא שכל אחד הטביע חותמו על פרי עמלו אשר הרבה יגיעות יגעו והרבה טרחות טרחו להוציא דבר שלם ומתוקן, והגם שהשתדלנו להעביר קו אחד ושפה אחת מראשית עד אחרית, ניכרים הדברים מגופם שלא בקולמוס אחד נרשמו.

עוד זאת עשינו, וערכנו מדור מפתחות מורחב ומפורט, הכולל מפתח מקורות, מפתח עניינים, מפתח מצוות וכדומה, כדי למעט יגיעת החיפוש ובזבוז זמן יקר. מדור נרחב זה הוצב בסוף הכרך האחרון.



## בשולי המנחה

**בשעה שעמדו לפני הר סיני ואמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, באותה שעה אמר להם הקב"ה  
דבש וחלב תחת לשונך (תנחומא ישן, כי תשא ט)**

**רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש וחלב המעורבים זה בזה  
נוח לו שלא אמרם (שהש"ר ד, יא)**

נשתבחו ישראל באומרם נעשה ונשמע וזכו לדבש וחלב תחת לשונם, ומעלת דבש וחלב לא פסקה בנתינת התורה, אלא אף במסירתה מצינו זה כתנאי המעכב להנחלתה מרב לתלמיד.

מהו ייחודם של הדבש והחלב אשר להם זכו ישראל בהגיעם לרום פסגת מעלתם, בהתדמותם למלאכי עליון, בהקדימם נעשה לנשמע. ומה רז טמון בעירוב ומיסוך הדבש והחלב זה בזה, אשר בהעדרו לא תיתכן מסירת התורה.

הנה דבש הוא סמל המתיקות וכמאמר החכם (משלי כד, יג) 'אכול בני דבש כי טוב ונופת מתוק על כחיד', אך אינו נצרך לקיום האדם. לעומתו, החלב הוא תחילת מזונו של כל בן אנוש, ממנו ניזון, ממנו חי, ועליו קיומו, אמנם תפל הוא וחסר טעם. רק כשמעורבים הם, הדבש והחלב, רק אז יוצר מאכל שהוא מזין ומתוק גם יחד (עיי' שהש"ר א, יט).

מעלת התורה הינה בשני חלקים אלו האחוזים ושלושים זה בזה ומשלמים זה את זה. נדרשת היא לקיום האדם, עיקר מזונו וחיותו ממנה הן, 'כי הם חיינו', ולכשמעמיק בהבנתה, מתוקה היא לחיכו, מתוקה היא מדבש ונופת צופים.

יתכן וילמד האדם תורה, יגרוס ישנה וישלש, ימלא כריסו באמריה, אך חדרי ליבו אינם עימו, חסר הוא, נעדר הוא ממתיקות התורה, אכן חי הוא, ניזון מלשד עצמות התורה, אך תפלה היא לו, אינו חש את מתיקותה ועריבותה.

כאשר לומד את דיני התורה בלא טעמים, כאשר גורס את ההלכות בלא להבין גדרם, או שונה בלא לירד לעומק הדברים, רחוק הוא משלמותה של תורה.

אף יתכן שיעסוק בסוגיא, ידרוש ויחקור בצדדיה, ידון ויפלפל בסברותיה, אמנם יחוש הוא במתיקות, אך יחסר לו את גוף המזון, לא יבוא על סיפוקו. שהרי מאד מהר יגלה שסברתו נסתרת ונפרכת היא ממקום אחר. ואם ניצמד למשל, הרי כבר אמר אותו חכם (משלי כה, טז) 'דבש מצאת אכול דרך, פן תשבענו והקאתו'.

רק כאשר ישכיל ויבין לשלב את ההיקף והבקיאות, עם העיון - סברת הדברים והבנתם, או אז ירגיש ויחוש הוא ב'דבש ובחלב המעורבים זה בזה'. רק כאשר ידע כי דברי תורה עניים במקום אחד, אך עשירים הם במקום אחר, בעת הביאו ממרחק לחמו, יטעם הוא את המתיקות הצפונה בעומק הבנת התורה, ירגיש הוא בעריבות הגנוזה ב'הוא מותיב לה והוא מפרקי', אז יפתחו לו שערי אורה, יאירו לו באור יקרות, ושבעים פנים וגוונים ירצדו סביבו.

**רבי אבהו היה יושב ודורש ואש מתלהט סביבותיו, אמר שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן, דאמר  
רבי לוי אית דידע למיחרוז ולא ידע למיקדח ואית דידע למיקדח ולא ידע למיחרוז, ברם אנא הוינא  
חרוזא ואנא הוינא קדוחא (שהש"ר א, נב)**

למדנו בזה, כי כחריזת מרגליות - שמתחילה קודחים בכל אחת לעשות לה נקב, ואחר כך חורזים אותן על חוט, כן הוא בלימוד התורה. כי לאש התורה יזכה רק באשר יקדח ויחרוז, לנקוב ולירד לעומקן של דברים, ואז לסדר לחבר ולקשר אל המקומות השייכים ודומים לו, להטעים ולהתאים. בשעה שיש שלימות של תורה, בהיקף ובעומק, אז האש מתלהטת ומלהטת סביבו, שמחים כנתינתן - מעמד הר סיני, ...וההר בוער באש. הקדיחה ללא החירוז ולהיפך, מסתיר הוא את לבת אש התורה, מעמעם הוא את שלל גוון השלהבות.

מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכות ה, א). 'ארבע אמות של